

FREDSOPBYGNING SOM SOCIAL OG MATERIEL LÆRING

Peter Berliner¹ & Jeppe Høj Christensen²

I denne artikel beskriver vi den lokale befolknings skabelse af et fredsområde (Space for Peace) midt i borgerkrigen på øen Mindanao i Filippinerne. Fredsopbygning er en social læringsproces, der omfatter en transformation og restoration af det social-økologiske system, der rummer såvel det spirituelle, det diskursive, det sociale og fordelingen af materielle ressourcer. Det sociale aspekt er dermed blot ét element i denne proces – og der argumenteres derfor for, at denne læringsproces omfatter langt mere end blot det sociale. Fredsopbygningen er en kontinuerlig læreproces, som forener folk i fælles respekt for mangfoldighed. Det fælles grundlag for denne respekt findes i den fælleshed, som de tre grupper, der lever sammen i Mindanao, lumads, muslimer og katolikker, har fundet igennem lighederne i deres religioners værdier. Religionen forener på denne måde – men giver derved samtidig rum for respekten for diversiteten. Efter analysen sammenlignes fredsprocessen med Magis' teori om social resiliens og Ungars teori om den social-økologiske indlejring af den individuelle resiliens. Det konkluderes, at fredsopbygning i Space for Peace er bygget op omkring en helheds- eller systemforståelse, der omfatter diskursive, sociale og materielle komponenter; en stærk religiøs tro, som forener folk i stedet for at adskille dem i gensidigt fjendtlige grupper; og en socialt praktiseret respekt for mangfoldighed. Disse tre aspekter kan bidrage til yderligere udvikling af vores forståelse af social og individuel modstandskraft, ved at bygge videre på Magis' og Ungars teorier.

1. Indledning

De fleste krige i dag finder sted i fattige lande og bidrager til at udhule deres økonomier endnu mere. Krigene bidrager til at rive de sociale strukturer i stykker og skaber også uden for de egentlige krigshandlinger en situation præget af vold, herunder vold mod kvinder og børn, seksuel vold, mistillid til ledere, diskurser fulde af had og fordomme om andre befolkningsgrupper, manglende økonomisk livsgrundlag og ødelagt infrastruktur, ødelagte skoler

1 Peter Berliner, Professor i Sociale udviklings- og læringsprocesser, Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.

2 Jeppe Høj Christensen, Lærer med erfaring fra skole- og udviklingsprojekter i udviklingslande.

og uddannelsesmuligheder samt manglende muligheder for sikring af menneskerettigheder og demokrati. I den situation kræver det en social læringsproces på samfundsniveau og i lokalsamfundene at genskabe sikkerhed, gensidig respekt og muligheder for et økonomisk livsgrundlag. Det er en proces, der kan beskrives både som en kollektiv transformativ læring og som en restorativ læringsproces – idet der skabes et nyt grundlag for organiseringen af det sociale liv, samtidig med at der i denne proces indgår konstruktive kulturelle værdier fra tidligere. I denne artikel vil vi beskrive, hvordan en sådan bred social læringsproces fandt sted i et område på øen Mindanao i Filippinerne som en reaktion på den mangeårige borgerkrig, der har varet de sidste 50 år.

2. Mindanao

Mindanao er den sydligste store ø i Filippinerne og er beboet af lumad (folk med naturreligion), moro (muslimer) og katolikker.³ Igennem årtier har MNLF (Moro National Liberation Front, dannet i 1968) og MILF (Moro Islamic Liberation Front, dannet i 1977) kæmpet for større selvstændighed for øen. Skiftende regeringer i Filippinerne har sat tropper ind for at bekæmpe disse oprørsbevægelser. Civilbefolkningen er kommet i klemme mellem de stridende parter, hvilket har medført tab og lidelse samt ødelæggelse af økonomiske udviklingsmuligheder. I 2003 blussede kampene op igen med stor styrke, og mere end 450.000 mennesker søgte sikkerhed i hurtigt oprettede evakueringscentre.

2.1. Fred som social læring

Da kamphandlingerne trak ud, og levevilkårene i evakueringscentrene var meget dårlige, hvilket medførte sygdom og dødsfald særlig blandt børn, syge og ældre, besluttede indbyggerne fra en bestemt landsby at vende samlet tilbage til denne landsby, selvom krigen stadig rådede der. De kaldte deres vandring tilbage til landsbyen for *Bakwit Power: The People's Exodus to Peace*. Deres initiativ medførte, at folk fra nærtliggende landsbyer gjorde det samme. Samlet formulerede de en erklæring om, at den største og eneste fjende er selve krigen. De kaldte senere denne erklæring for *Suara Kalilitad*, der kan oversættes som 'at ytre et ønske om fred'. Lidt senere fulgte en samlet manifestation af dette ønske ved, at tusinder af mennesker stillede sig hånd i hånd langs den hovedvej, der går fra Davao til Cotabato, for at stoppe de kamphandlinger, der blokerede for transport af handelsvarer ad denne vej. Kæden af mennesker, der holdt hinanden i hånden, udgjorde 11 kilometer.

3 For en nærmere beskrivelse af områdets historie kan vi henvise til Rodil, 2003.

De fortsatte denne aktion, som de kaldte den ‘stille protest’, igennem flere dage. Der var ingen voldelige hændelser under denne fredelige aktion.

Hele fredsskabelsesprocessen blev af deltagerne beskrevet som et ønske om at skabe et “Space for Peace” midt i krigen og derved stoppe kampene i dette særlige område. Space for Peace blev beskrevet af de involverede som en fælles bevidsthedstilstand, der omfatter et ønske om fred og en fredelig adfærd. Det er en fælles identitet, der ikke adskiller den individuelle bevidsthed fra den fælles eller adskiller omgivelserne og bevidstheden. Det er på den måde et rum i form af en fælles oplevelse og en fælles skabelse af netop et sådant fælles rum. Kroppen – i arbejde, i sport, som sund eller syg, i livet – er en del af dette fælles rum. Materialiteten, økonomien, er ligeledes vævet ind i dette rum, idet det giver mulighed for at dyrke jorden, at lade afgrøderne vokse og husdyrene trives samt for at handle med hinanden på fredelig vis og at fejre årstidernes fester sammen. Det religiøse spiller en central rolle i dette, idet rummet for fred gør det muligt at værdsætte det guddommelige og det spirituelle sammen med hinanden på tværs af de tre religioner. Dette fælles religiøse rum væves ind det sociale liv, ved at man inviterer hinanden ind i moskeer, templer og kirker – og ikke mindst ved, at der er udviklet en fælles bøn, som man kan udsige samlet, når der er medlemmer fra de tre grupper til stede (for yderligere beskrivelse af dette, se Berliner et al., 2010).

Den første af denne artikels forfattere befandt sig engang i en landsby i Space for Peace-området – der jo også omfatter et geografisk område som en del af denne fælles bevidsthedstilstand – i et interview med landsbyens *captain* (‘borgmester’), der er muslim. Han fortalte om fredsområdets betydning med netop vægten på det værdimæssige og på, at det er en bevidsthedstilstand, en måde at værdsætte livet og omgivelserne på. Det var en rigtig varm tropisk dag, og han svedte. Man da det var Ramadan, drak han ikke noget. Sammen med os var der også en katolik. Han sad med en flaske vand, som han drak af indimellem. Jeg tænkte, at jeg ikke ville drikke vand, fordi jeg ville vise respekt for *the captain* og hans tro. Så jeg undlod at drikke noget i lang tid. Først senere forstod jeg, at respekten for diversiteten jo netop består i, at enhver uden at skulle fordømmes kan leve i overensstemmelse med sin religions forskrifter. Katolikken udlevede diversiteten i praksis. Det er i fællesheden, at muligheden for diversitet opstår, således at den ikke bliver til eksklusion. Det er den fælles forståelse, den fælles visdom, der sætter konteksten for handlemulighederne.

2.2. Deklaration af fred som et Space for Peace

Bakwit Power blev et udtryk for lokalbefolkningens fælles – og dermed sociale – læringsproces, der drejede sig om at finde ud af, dvs. sammen at lære, hvordan man kan skabe fred midt i en krigszone – uden selv at bidrage til fordømmelse af andre mennesker. Man kan fordømme krigen i sig selv, men ikke andre medmennesker – var filosofien, der formedes i denne sociale, kollektive læringsproces. Landsbyerne, kommunerne, i Space for

Peace, skrev sammen en deklARATION om det at skabe fred på en måde, der omfatter den materielle baggrund (adgangen til landbrugsjord), kroppen (sikkerhed og sundhed), samhørigheden (muligheden for at opbygge socialt støttende netværk) og sproget (at tale på inkluderende måder om hinanden). Denne deklARATION er et udtryk for en måde at erkende verden og en måde aktivt at være en del af verden på.

Fredsopbygningen skete som en proces, der bruger historien som en tidsmæssig forståelsesramme, der bliver nutidig ved at knytte mennesker sammen på en konstruktiv måde. Det vertikale tidsmæssige historieperspektiv rummer dermed også en horisontal dimension, idet det knytter mennesker sammen i nutiden. På den måde væver fortællingen om det fortidige sig ind i forståelsen af det nuværende, samtidig med at de nuværende handlinger ses som historieskrivende og dermed som en aktuel udførelse af historien. Der er på den måde et diagonalt perspektiv mellem det vertikale og det horisontale, der væver disse perspektiver sammen i en overordnet forståelse⁴ – som en fælles læringsproces.

Igennem en interviewundersøgelse af 12 indbyggere i området vidste det sig, hvordan fortiden fortælles som en beretning om det gode liv sammen (Berliner et al., 2009). En ældre kvinde fortæller: “Kristne og muslimer kom godt ud af det med hinanden, og vi havde ikke de helt store problemer med at leve side ved side i vores lille lokalsamfund. Vi hjalp hinanden med arbejdet på gårdene, børnene legede sammen og gik i skole sammen, og de unge kunne sove hos hinandens familier.”

Der fortælles også om forskellighederne. De kristne kom fra en kulturel baggrund, hvor man havde dokumentation for sit ejerskab af landbrugsjord. Lumader og muslimer derimod brugte landet ud fra et system med fælles accept og traditioner. Dette skabte store problemer i 60'eren, da regeringen indførte en jordreform, så alt jord blev fordelt ud fra dokumenter. Dette betød, at lumader og muslimer ikke kunne få rettigheder til store dele af deres land. En anden ældre kvinde fortæller:

“Vi var bedste venner. Nogle af mine slægtninge var endda gift med Ilocanos [kristne], som bosatte sig i deres landsby. Vi var meget tæt forbundet. Da Ilaga selvtægts-gruppen gik amok og myrdede muslimske familier i Cotabato, hjalp deres kristne naboer dem til at gemme sig og gav dem et tilflugtssted.”

Den 29. november 2004 blev deklARATIONEN underskrevet af mere end 5.000 indbyggere fra landsbyerne i Space for Peace – inklusive børn, der også kunne skrive under eller sætte et tegn:

4 Den spanske filosof Savater skriver i et essay, at vi i dag snart er flere levende mennesker, end der har været før, dvs. at der lever flere i dag, end hvis man lægger alle dem, der har levet tidligere, sammen. Det åbner et særligt perspektiv, idet vi har en enorm ‘historie’ horisontalt lige nu, så at sige. I Space for Peace sagde man: “Our past is our future,” hvilket på en anden måde beskriver, at tiden kan udfolde sig på en kompleks måde – og at denne udfoldelse er en del af den sociale læring.

“Vi har lagt vores liv og sikkerhed i hænderne på den nådige og altid beskyttende Gud, Allah, og Magbabaya. De viser os, at konflikten i Mindanao, der sendte os i eksil gang på gang, kan løses fredeligt gennem forhandlinger og politiske løsninger. Vi vil bruge vores Bakwit Power til at finde en varig løsning på konflikten her i Mindanao.

Vi er de muslimske, lumadiske og kristne indbyggere i Ginatatan, Nalapaan, Panicupan, Lagunde, Dalengao, Takepan og Kalakacan, samlet kaldet GiNaPaLaDTaKa i Pikit, Cotabato, på Mindanao.

Vi glæder os over at mindes tidligere tider, hvor vi levede et sprudlende og fredeligt liv sammen på trods af vores forskelligheder som muslimer, kristne og lumader. Før krigen i 70'erne trivedes vi i enkelhed sammen i fred. Vi arbejdede i marken, selv om natten, og vi ejede og opdrættede mange husdyr. Vi havde bugnende afgrøder, og vores børn havde mulighed for skolegang. Selvom prisen for landbrugsprodukter var lav, var priserne på de varer, som vi købte, også lave.

På trods af vores fattigdom hjalp vi hinanden. Vi delte vores mad med hinanden, særligt under den muslimske ‘Kanduli’, de kristne højtider og den lumadiske ‘Samayan’”. Vi levede i harmoni med hinanden såvel i opgangstider som i nedgangstider. Vi havde ikke konflikter over retten til jord. Vi stolede på hinanden. Muslimer kunne trygt overnatte i deres kristne venners hjem og ligeledes kristne i deres muslimske venners hjem. Der var mange muslim-kristne giftermål, som har skabt store familier, der er her i dag. Kort sagt, vores indbyrdes forhold var godt og smukt.

Men det harmoniske forhold blev ødelagt, ved at vores landbrug og livsgrundlag blev ødelagt af det ene udbrud af krig efter det andet siden 1970'erne. Det banede vejen for grupper som Sort-skjorterne, Baracuda og MIM-bevægelser og førte til militær undtagelsestilstand og et stigende antal voldelige hændelser som baghold, hævn og væbnede konflikter mellem folk. (...).

Stigningen i antallet af baghold, hævn, røverier, henkastning af lig langs hovedvejen samt radiostationernes evindelige udsendelse af dårlige nyheder såede frygt blandt os og gav vores egn et dårligt ry. Det gav næring til vores negative følelser og påvirkede i stigende grad den tidligere gensidige tillid mellem os. På den måde forsvandt den livfulde og glade stemning her hos os.

Vi mistede vores redskaber og vores husdyr, idet de blev stjålet under krigen. De få resterende blev med tiden solgt til billige priser. De fleste af vores huse blev jævnet med jorden og ødelagt af kugler og bomber. For at undslippe krigen måtte vi flygte i forskellige retninger og blev adskilt fra hinanden. Vi forlod vores landbrug og mistede dermed vores kilde til næring.

Mange af os blev såret og mange dræbt af patroner. Endnu flere blev syge, og mange børn, som var de mest sårbare, døde i evakueringscen-

trene. Der var ikke skoler til børnene. Om natten lå folk søvnløse på grund af frygt og mistro. Folk begyndte at anskaffe sig skydevåben. Selv for de landsbyer, der var blandt de første til at deltage i Space for Peace, var der megen tvivl og mistro. På en måde lykkedes det for krigen at opføre en usynlig mur mellem forskellige mennesker og grupper.

Alle familier led under krigen. De var uden indkomst, da der ikke var nogen jobs eller penge til at investere. De voldsomme prisstigninger på forbrugs- og råvarer forværrede folks nød og sårbarhed over for naturkatastrofer som tørke og oversvømmelser. Tilværelsen var meget hård, mens vi kæmpede for fra bunden af at genopbygge vores liv sammen. Der var stadig brutale overgreb og udenretlige henrettelser. Ingen kunne vide sig sikker på sit liv eller på sit daglige brød.

Som en respons på det og for at styrke fredsprocessen og genoprette den velstand og fred, som vi tidligere levede i sammen som tri-people, ERKLÆRER vi hermed vores Barangays (kommuner) for GiNaPaLa-dTaKa, dvs. et RUM FOR FRED og BØRN SOM (et tegn på at du er i) ET RUM FOR FRED.

Vi drømmer om et liv uden undertrykkere og undertrykte. Vi stræber efter at genskabe vores gensidige tillid. Vi vil genskabe vores samfundsliv, så kærligheden råder og der er plads til både tilgivelse og til erkendelse af fejltagelser. Vi stræber efter at bygge vores fælles liv og vores fælles samfund på gode moralske principper, hvor enhver kan være tro mod sin religion og kultur.(...).

Vi længes efter den dag, hvor krig, baghold, massakrer, hævn drab, kidnappinger, røverier, voldtægter, tyverier og andre voldelige og undertrykkende gerninger, der krænker folks menneskerettigheder, er fuldstændig udryddet. Vi beder til, at det er freden, der vil herske i vores land.

Med velsignelse fra Allah/Magbabaya/Gud håber vi, at vores bestræbelse på at skabe fred vil bære frugt, til gavn for alle i dag og for de næste generationer af “tri-people” på Mindanao.”

Space for Peace er en fælles protest mod krig og dens følger i form af at genskabe samfund med en fredskultur. Deklarationen er både resultatet af og i sig selv en del af en kollektiv læringsproces. Læringen er social, ved at den omformer forståelsen i – og af – en gruppe mennesker.

3.3. Fredsobygning

Da folk flyttede tilbage til deres land, begyndte de at genopbygge deres landsbyer, gårde, skoler, vandværker, kirker og moskeer (Anasarias & Berliner, 2009). Der blev opbygget fredsseminarer og et tværreligiøst råd. Timuay Ramos, en landsbys *captain*, udtalte om fredsprocessen:

“At arbejde for fred er som at lave mad i en gryde. Du kan ikke lave mad med kun en eller to sten, så falder gryden ned. Du behøver tre sten. Kun da kan du begynde at lave mad. De tre sten repræsenterer lumad, muslimer og kristne. Fred kan ikke opnås af en enkelt gruppe eller gennem to af grupperne. Da Mindanao er et “tri-people”, kan fred kun opnås, hvis lumad, muslimer og kristne samarbejder for det fælles gode uanset deres kulturelle og religiøse forskelligheder. Faktisk er det, fordi vi er forskellige, at vi har så meget at dele. ‘Tri-people’-begrebet omfatter også vores forståelse af retfærdighed, idet det indebærer, at vi ikke efterlader nogen, hverken enkeltpersoner eller grupper, uden for resten af samfundet.”

På denne måde er ‘tri-people’-konceptet blevet en konstituerende komponent i fredsopbygningen, da det producerer en inkluderende vision. For de fleste mennesker i området spiller religion og spiritualitet en meget vigtig rolle i deres liv – som de giver tydeligt udtryk for i deres daglige liv og i interviews, i skrevne dokumenter og til møder. Religiøse højtider som den muslimske “Duyung Ramadhan”, den kristne “Duyog Pasko” (påske) og lumadernes “Duyog Samayaan” er blevet anvendt til at styrke fredsopbygningen. Da folk fra evalueringscentrene vendte tilbage til landsbyerne, var de fælles om at genopbygge moskeerne, kirkerne og templerne.

Bestræbelserne på at skabe fred og genopbygge lokalsamfundene ses som en del af en større religiøs bestræbelse og orden. *Diyos na ang bahala sa atin* er et almindeligt udtryk i lokale fortællinger om lidelse og om kampen for et bedre liv. Det angiver, at der findes en højere kraft, som giver mening og håb i farlige og svære situationer, og at denne kraft vil belønne dem, der forbliver på ‘gudhedens sti’, og som aktivt prøver at forbedre situationen. Dette knytter sig an til det kristne imperativ om at “elske sin næste”, da “alt, hvad I har gjort mod en af disse mine mindste brødre, det har I gjort mod mig” (Matthæus, kap. 25, v. 40). En lignende tro er indlagt i den islamiske lære om, at tanke på andres velfærd vil bringe sikkerhed og fred.

Et studie foretaget af Sycip, Asip og Luna (2005) finder, at spiritualitet, familiesamhörighed og det at være god mod andre er temaer, der er betydningsfulde for folk, idet de ser sig selv som en del af dette livsperspektiv, som de også ser som det mest betydningsfulde i det sociale liv. At være venlig, at vise medfølelse og at kunne tilgive udgør den praktiske side af dette værdisæt, der kaldes *damayan* og *bayanihan*. *Damayan* og *bayanihan* beskriver forskellige aspekter af det fælles, sociale liv, hvor netop fællesskabet (*kapatiran*) som følelse og som praksis er det mest betydningsfulde. Fællesskab betyder at leve sammen i gensidig accept, i solidaritet og med respekt for hinanden, herunder for hinandens religion samt i et aktivt samarbejde for at skabe og vedligeholde et godt lokalsamfund.

Space for Peace blev opbygget ved at bruge det fælles i de forskellige religioner som en forenende kraft samt ved at bygge på de kulturelle værdier

om gensidig respekt, tillid, omsorg og forsoning. I denne proces var der et vedvarende godt samarbejde mellem de lokale indbyggere og de religiøse ledere. Lidt efter lidt blev også de politiske og militære ledere inddraget i et samarbejde. Endvidere blev freden bygget på en materiel proces, hvor man sikrede mulighed for at kunne dyrke jorden igen og sælge afgrøderne på markederne. Endelig var der en stor uddannelseskomponent i fredsprocessen, idet man oprettede skoler, der underviste i fredsopbygningen gennem at skabe sociale netværk mellem børn og unge fra de forskellige grupper samt ved at undervise disse i historien om det tidligere fredelige samliv mellem de tre grupper, i fredelig konfliktløsning samt i sociale værdier.⁵ Der undervises endvidere i menneskerettighederne samt i de særlige konventioner om kvinders særlige rettigheder og om børns rettigheder. Der leges og bruges kreativ udfoldelse som en måde dels at bearbejde angst og frygt på og dels som en måde at tale om håbet for en bedre fremtid på. Der er etableret venskabskontakter til skoler i Manilla, således at børnene kan skrive sammen med andre børn om deres liv i fredsområdet. Der er endvidere korte fredsseminarer for unge, hvor unge mellem 14 og 26 bor sammen i tre dage. Der arbejdes med de unges egne fortællinger samt med oplæg fra inviterede personer for at styrke den viden, der allerede findes om, hvordan man kan opbygge og bevare gode relationer på tværs af de tre grupper. En del af de unge fungerer derefter som anerkendte *fredskonsulenter* i de landsbyer, som de bor i.

Voksne tilbydes en række kurser, herunder i, hvordan man kan dokumentere overgreb mod civilbefolkningen, så eventuelle krigsforbrydere bliver retsforfulgt. Endvidere tilbydes træning i planlægning og ledelse af fælles udviklingsprojekter, fx inden for landbrug eller transport, men stadig med et vedvarende fokus på, hvorledes dette sker gennem samarbejde mellem de tre grupper. De materielle processer i samfundet indgår på denne måde som en meget betydelig del af fredsopbygningen, idet de formes, så de fremmer fred.

Der arrangeres fællesmøder i landsbyerne, hvor man bygger på den traditionelle viden om det gode samliv og bruger dette til at tale om, hvordan man fortsat kan praktisere en forsonende og fredsskabende måde at være sammen på. Man diskuterer endvidere, hvordan disse værdier kan styrke respekten for menneskerettighederne. Man analyserer sammenhængen mellem krig, undertrykkelse, fordomme, fattigdom og ujævn adgang til ressourcer – og hvordan krigen i sig selv fører til yderligere fattigdom og økonomiske problemer. På disse møder beslutter man også fælles udviklingsprojekter.

5 Mere udførlig beskrivelse findes i Berliner, 2005; Berliner & Mikkelsen, 2006, og Anasarias et al., 2007. Endvidere diskuteres Space for Peace kort i Berliner & de Casas Soberón, 2011.

3.4. Analyse af temaer i fredsprocessen

I det forrige har vi set, hvordan fredsopbygningen, opbygningen af Space for Peace som en social læringsproces, omfatter de følgende aspekter: (1) at fred ses som et rum, der både er en fælles og individuel mental tilstand og samtidig et geografisk område; (2) en tidsdimension, der består i at bruge fortiden som en model for fremtiden; (3) at forholde sig kollektivt afvisende til udefra kommende negative diskurser, men samtidig være åben over for dialog med ideer, herunder menneskerettighederne, der bidrager til fredsopbygningen; (4) at forstå og at bruge religion til at samle respekten for hinanden i stedet for til at udskille og adskille befolkningen i forskellige grupper; og (5) at se fredsopbygningen som en proces, der også omfatter det materielle, økonomiske og økologiske.

Det betyder, at processen både er resultat af og samtidig fortsat vedligeholder en forståelse, hvor:

- Den individuelle og den fælles bevidsthed ses som sammenhængende.
- Bevidstheden og den materielle og politiske verden i form af det geografiske område hænger sammen.
- Tiden er en proces, der ikke kun bevæger sig kronologisk fremad, men som også er en bevidsthedstilstand, en forståelse.
- Fredsprocessen er en fælles kognitiv proces, hvor man sammen forholder sig reflektivt til diskurser og subjektiveres sammen igennem denne refleksivitet.
- Religion og spiritualitet ses som noget socialt – hvilket knytter den religiøse indstilling direkte til udførelsen af gode handlinger, dvs. handlinger, der støtter andre, samtidigt med at de respekterer disse andres ret til at tænke anderledes.
- Den fælles bevidsthed om fred også omfatter respekten for hinandens mulighed for at have et livsgrundlag og for omgivelserne, dvs. den økologi, som økonomien er en del af.

Det er tydeligt, at der er tale om en helhedsopfattelse, hvor de forskellige dele ses som vævet sammen i et system, der udgør fredsprocessen. Bevidstheden er den fælles bestræbelse, men den kan ikke ses som løsrevet fra disse dele, men som en aktivt formende vilje, der søger sin begrundelse i religionen.

I det følgende vil vi uddybe disse temaer ud fra data fra Mindanao.

3.4.1. Et mentalt, geografisk og tidsligt rum

I Space for Peace ses en bevægelse, der både omfatter en mental proces, et geografisk område og et historisk rum, der kæder forskellige epoker sammen. Værdier fungerer på tværs af disse dimensioner og kæder dem sammen i den overordnede helhed, der er Space for Peace. Der er således en tidslig, en rumlig og en mental dimension, der væver sig ind i hinanden. Rejsen fra

evalueringscentrene tilbage til gårdene og landsbyerne bliver også en tidsmæssig rejse tilbage til den fortid, hvor man levede fredeligt sammen. En ældre kvinde fortæller: "Som gode naboer delte vi almindeligvis vores afgrøder, såvel som den mad, der stod på bordet. I det store og hele sørgede vi for hinandens velfærd. Vi deltog i festlighederne tilknyttet alle traditionelle begivenheder, uanset religion." De tre grupper ser tilbage på – og dermed frem til – en situation, hvor de igen lever fredeligt sammen. Der foregår en stadig og aktiv brobygning mellem dem ved denne narrative rejse i tiden og rummet. En ældre mand beskriver dette således: "Borgerkrigen startede for over 40 år siden, og allerede for mere end en generation siden var vi nødt til at flygte og bo i årevis i et evakueringscenter. Vi kunne ikke dyrke jorden og blev endnu fattigere ved at bo der. Vi flyttede så tilbage og dyrkede jorden igen, da våbenhvilen kom i midten af 1970'erne, men nogle år efter brød kampene ud igen, og vi måtte igen forlade vores jord. Denne flytten frem og tilbage fortsatte i årtier, og i 1997 og i 2001 var der igen særdeles voldsomme kamphandlinger her. I 2003 skete det igen, og vi måtte for tredje gang i løbet af 6 år flygte til evakueringscentret. Da vi havde været der kort tid, besluttede vi i fællesskab at flytte tilbage igen. Der var stadig krig – men nu ville vi tilbage og dyrke jorden. På mødet talte vi om, hvordan udefra kommende ideer havde forsøgt at få os til at tro, at vi havde konflikter imellem de tre grupper: lumads, kristne og muslimer, men jo mere vi talte om det, jo mere blev det klart, at vi ikke havde den form for problemer, som man talte om. Vi havde jo i lang tid levet sammen på en ordentlig måde. Hvorfor ville nogle nu have os til at tro, at vi havde konflikter indbyrdes – og at disse endda var så store, at de kunne føre til krig, mord og ødelæggelse? Vi talte om, at man ville have os til at tro, at der var konflikter mellem religioner – men det var ikke vores konflikter, vi respekterede sådan set, at folk måtte have forskellig tro i fred. Og man talte om etnicitet og kultur som en kilde til had og krig – men det var andres ideer, ikke vores. Vi talte åbent om, at vi blev inviteret, ja, lokket, til at tænke i konflikter, krig, straf og ufred på baggrund af religion og etnicitet. Men i fællesskab sagde vi nej tak til dette. Vi sagde i fællesskab nej tak til racisme – vi behøver ikke at inddele folk i grupper, vi er mere optaget af fred for alle. Og vi sagde nej tak til ideen om 'religionskrig' – vi havde jo levet fint sammen tidligere.

Så vi besluttede os for at skabe et rum for fred – i stedet for et rum for konflikter, krig og overgreb. I stedet for aggression, had og ufred ville vi fremme fælles værdier, der skabte fredelig konfliktløsning, tolerance og retigheder for alle som mennesker."⁶

6 Dette citat er tidligere blevet brugt i indledningen til Psyke & Logos i 2006 – i temanummeret om social ansvarlighed (Berliner, 2006). Vi vil dog alligevel gerne anvende det her, da det er et særdeles klart og tydeligt dokument, der viser sammenhængen mellem det tidlige, det rumlige og det mentale/bevidsthedsmæssige. Citatet er her genskrevet ud fra noter, der blev taget ved dets mundtlige fremførelse ved et møde i tri-people-landsbyen.

I denne smukke fortælling kædes fortid og nutid sammen med den rumlige vandring tilbage til landsbyen. Fortællingen er i sig selv en del af fredsopbygningen, idet den indgiver håb og beskriver, hvordan lokalbefolkningen tog kontrol over deres egne forståelser og handlinger og satte sig i bevægelse for at komme tilbage til gårdene og til freden. Derved tager befolkningen en dobbelt kontrol over egen situation – nemlig både ved det, der siges om den, og ved de handlinger, der udføres. Det sigelige og det synlige⁷ kædes derved sammen i en fælles bevægelse for fred.

I fortællingen ses det også, at den både søger at begrænse den skadelige virkning af krigens diskurser og søger at indskrive en række fredsopbyggelsesfaktorer i sig. Der anvendes og skabes i fortællingen en viden, der kommer inde fra community'et, og som bidrager til at skabe en fælles forståelse af vejen til fred. Selve fortællingen er fredelig, om end den sætter klare grænser for, hvad der kan indlemmes i den. Der kan ikke inkluderes fortællinger om had og fordomme, idet der takkes venligt nej til disse. Det er ved denne måde at fortælle på, at freden som mental tilstand skabes og vedligeholdes. Det er en fortælling, men samtidig også en måde at fortælle på, dvs. både et udsagn og en udsigelse. Igennem fortællingen skildres befolkningen som en gruppe af *aktive agenter*, der former lokalsamfundet, men som samtidigt også skaber en særlig fortælling om denne proces. De er således aktive aktører og agenter på to niveauer, der væver sig ind i hinanden, men som ikke kan reduceres til hinanden. Hermed styrkes den *kollektive handling* både som synlig proces og som sigelig fortælling. Der opstår og vedligeholdes en tro på, at det er muligt at forme udviklingen i retning af mere fred – både ved handlinger og disses resultater og ved fortællingen om disse handlinger, idet det at tage kontrol over historiefortællingen i sig selv bliver en måde netop at tage styring på. Historiefortællingen overlades ikke til andres intentionelle kreativitet, men formes ud fra egen kreativitet i forhold til at kombinere situationer og erindringer på en måde, der indskrifter freden som en mulighed, da den allerede har været her. En ældre borger fortæller: "Vi glæder os over at mindes tidligere tider, hvor vi kendte til en sprudlende og fredelig livsførelse på trods af vores forskelligheder som muslimer, kristne og lumad. Før krigen i 70'erne levede vi i fred og trivedes sammen i beskedenhed."

Disse udsagn, der er korte fortællinger i sig selv eller er brudstykker af længere fortællinger, kan ses som politiske manifestationer, idet de handler om at beskrive befolkningens tidligere skabelse af en magt, der da formede den måde, man levede sammen på. Ved møder med befolkningen lagde vi mærke til, at unge og gamle, kvinder og mænd, trådte frem og talte i grupperne, hvilket betyder, at der også i selve udsigelsesprocessen er skabt en høj grad af lige muligheder.

7 Se eventuelt Deleuzes (2006) genlæsning af Foucault med hensyn til begreberne: det sigelige og det synlige.

4. Diskussion

I dette afsnit vil vi diskutere den sociale læringsproces i Space for Peace i forhold til aktuelle teorier om social resiliens, herunder community resiliens.⁸

4.1. Community resiliens

Vi vil her tage udgangspunkt i Magis' teori om community resiliens, idet denne er formuleret som en sammenfatning af en række undersøgelser af social resiliens i forhold til ændringer i de økologiske og økonomiske vilkår for samfund. Resiliens forstås som kapaciteten til at være i stand til at opretholde et livsgrundlag på trods af voldsomme ændringer i betingelserne, beskrevet som modgang. Social resiliens er kapaciteten til at sikre økologisk, økonomisk, social og kulturel bæredygtighed, selvom livsbetingelserne ændres væsentligt i negativ retning, fx som følge af klimaforandringen.

Magis skriver: "Forandring er en konstant kraft, i naturen og i samfundet" (Magis, 2010, p. 401). I denne forandring kan lokalsamfund udvikle resiliens ved aktivt at opbygge en kapacitet til at trives i et miljø, der netop er kendetegnet ved forandring, usikkerhed og uforudsigelighed. Igennem kapacitetsopbygningen styrkes hele samfundet i at forebygge, respondere på og komme sig over uforudsete hændelser, herunder natur- eller menneskeskabte katastrofer, på en effektiv måde, der sikrer overlevelse og fortsat livsgrundlag. Dette sker gennem en vedvarende forandringsproces, hvor sociale og materielle ressourcer bevares og styrkes. Der skabes et grundlag for fortsat fleksibilitet og muligheder for fornyelse i forhold til nye krav, der opstår som følge af ændringer i omgivelserne. Ungar (2012) beskriver den individuelle resiliens som opbygning af en kapacitet til at kunne navigere sig hen til gode omgivelser og til at kunne skabe gode omgivelser gennem forhandling. Den samme forståelse findes hos Magis (2010), der skriver, at resiliens ikke blot omfatter adaptation og fornyelse inden for de eksisterende rammer, men også ofte transformation af forståelser, sociale systemer, økonomiske udvekslinger og materielle produktionsprocesser. Ofte er det gældende system i stand til at absorbere forstyrrelser og ændringer i betingelserne, men nogle gange er disse ændringer så store, at der er brug for mere grundlæggende transformationer. På den måde kan forstyrrelserne skabe muligheder for, at lokalsamfundet udvikler sig på måder, der gør det mere parat til at møde og overleve ændringer, både mere varige og meget pludselige. Magis diskuterer ideen om, at et system søger hen mod ligevægt, og argumenterer for, at den-

8 Vi vil her ikke skelne mellem community resiliens og social resiliens, da vi ser disse begreber som sammenfaldende – for en nærmere redegørelse, se artiklen *Det er en livgivende oplevelse at være i naturen – om Fisker- og Fangerhøjskolens sociale læring* i dette nummer af Psyke & Logos.

ne ligevægt består i en fortsat balanceakt i forhold til det omgivende miljø.⁹ Denne balanceakt skabes i resiliente lokalsamfund ved en vedvarende åbenhed for forandring. Resiliens er dermed en proces i stedet for at være en tilstand. Det er ikke stabilitet i lokalsamfundet, der sikrer overlevelse, men derimod en evne til at forandre sig som en del af et større system – som man i høj grad selv kan være med til at skabe og udvikle. Resiliens er kapaciteten til at håndtere, tilpasse sig til og forme den fortsatte forandring, således at overlevelse sikres på måder, så trivsel og bæredygtighed optimeres.

I opbygningen af community resiliens indgår der, ifølge Magis' teori, forskellige former for community kapital, der er de ressourcer, der kan anvendes for at nå fælles mål. Investeringen af disse ressourcer skulle derfor gerne øge produktiviteten og give et grundlag for udviklingen af flere ressourcer samt for bevarelse af de allerede tilstedeværende. Investerede ressourcer skulle ligeledes gerne føre frem til en stadig større opbygning af community kapital, dvs. en fælles parathed til og et grundlag for at kunne møde forandringer på en måde, så der skabes og vedligeholdes et bæredygtigt livsgrundlag og en fortsat trivsel.

Magis analyserer sig frem til, at der er seks former for community kapital; (1) den menneskelige, der omfatter medfødte såvel som tillærte evner, lederskab, uddannelse og aktuel kapacitet; (2) den kulturelle, der er de forståelsesrammer, som livsbegivenheder fortolkes ud fra, samt de sociale reguleringer, der formes gennem magt og indflydelse; (3) den finansielle, der er de penge og værdier, som der er til rådighed; (4) den 'byggede', der er de fysiske, materielle sider af samfundet såsom bygninger, infrastruktur, redskaber og maskiner; (5) den politiske, der omfatter såvel den lokale politiske evne til at knytte sig til den statsligt førte politik samt befolkningens evne til at udtrykke sig politisk og se sig selv som deltagende aktører i udviklingen af lokalsamfundet og statssamfundet – samt det globale samfund; og (6) den sociale, der omfatter indbyggernes evne og villighed til at deltage i aktiviteter, der søger at fremme fælles mål i lokalsamfundet, samt hvorvidt de er i stand til at agere sammen for at nå disse mål.

Magis opdeler yderligere den sociale kapital i tre typer, der er særlig vigtige for at kunne bygge community resiliens, nemlig *tilknytning*, *brobygning* og *tilkobling* (Magis, 2010). Tilknytning beskriver relationer præget af en høj grad af nærhed og gensidig forpligtelse. Brobygning beskriver de bånd, der kan knyttes mellem grupper, der ellers ikke har samarbejdet eller har set sig som samhörige. Tilkobling beskriver graden af relation mellem mindre privilegerede grupper og mere privilegerede grupper med hensyn til autoritet og magt. Jo flere og jo stærkere disse tre typer af relationer er, jo større social kapital.

9 Argumentationen synes at implicere, at det er muligt at skelne mellem et lokalsamfund og dets omgivelser, men denne skelnen er ikke klar, idet lokalsamfund og omgivelser jo er vævet ind i hinanden, snarere end at de påvirker hinanden som to ydre instanser.

Community kapital er dynamisk og kan udvikles, udtømmes eller ødelægges. Det er ligeledes vigtigt i Magis' teori, at denne kapital nok kan være til stede som kapacitet, men at det kun er ved at blive anvendt aktivt i handling, at den faktisk fører til social resiliens. Når ressourcerne bruges til at opnå fælles mål, øger det resiliensen. Bruges de derimod til privat vinding, kan de bidrage til at underminere community resiliensen. Magis beskriver de faktorer, der er vigtige i den aktive anvendelse af community kapital for at opbygge social resiliens. Disse er, at befolkningen deltager som *aktive aktører*, og at befolkningen har en høj grad af tro på, at den derved kan skabe trivsel og sikkerhed. Indbyggerne deltager derved i *kollektiv handling* for at nå deres fælles mål og deler deres viden og kompetencer for at nå disse mål. De kollektive handlinger formes ud fra visioner og målformuleringer, og der lægges *strategier* for at nå målene samt for, i hvor høj grad alle indbyggere kan involveres i de fælles formuleringer af målene og i at finde midlerne til at nå dem. En yderligere pointe hos Magis er, at en høj grad af social retfærdighed både mellem forskellige sociale grupper, mellem generationer, mellem kvinder og mænd og mellem majoritet og minoriteter øger den sociale resiliens. Det forebygger nemlig spændinger mellem disse grupper samt sikrer en høj grad af fællesskabsfølelse.

Når vi sammenligner Space for Peace-fredsopbygningen med Magis' teori, finder vi en række lighedspunkter, idet det handler om at skabe community kapital af materiel, social og diskursiv art. Magis opfatter den diskursive del som politisk deltagelse, fortællinger om egen styrke til at skabe forandringer samt alles muligheder for at deltage i debatter, dvs. ytringsfrihed. Den sociale del omfatter hos Magis tilknytning, brobygning og tilkobling, hvilket i Space for Pace er tematiseret som at bevæge sig sammen ind i freden ved at respektere hinanden, hjælpe hinanden og være sammen omkring religiøs tro og fælles værdier. Brobygningen spiller på den måde en særlig rolle med den specielle udformning, at samhørigheden mellem indbyggerne i området sker gennem en fælles identifikation med troen på det guddommelige. Dette er et aspekt, der er blevet beskrevet i Freuds massepsykologi som ubevidst, men som her er kendetegnet ved, at det ikke er en ubevidst proces, men en bevidst forståelse. Den materielle side af opbygningen af fred i Space for Peace er at sikre hinandens ret til og mulighed for at dyrke jorden og sælge afgrøderne, men samtidig fordres det, at dette sker på måder, hvor man hjælper hinanden. Det understreges, at man før i tiden delte det, man havde – og det er derfor en del af det at se fortiden som et mål for, hvordan freden kan opbygges nu og vedligeholdes i fremtiden. Begrebet om materiel kapital sættes således ind i en social ramme i Space for Peace – hvilket ligner Magis' argument om, at det at anvende sine ressourcer for det fælles bedste er en vigtig del af opbygningen af community resiliens.

Det er interessant, at Magis' teori ikke anvender det religiøse som en overordnet kategori i forståelsen af community resiliens, men ser det som en samlende faktor på linje med andre faktorer i den kulturelle kapital. Her er

der en forskel på de to forståelser, idet man i Space for Peace ser religionen som det overordnede princip og i Magis' teori ser dette som en kategori blandt andre.

En anden forskel findes i, at Magis opererer med en række komponenter, mens man i Space for Peace ser komponenterne som effekter af den samme proces, nemlig fredsopbygningen. Freden er – som tidslig, rumlig og bevidsthedsmæssig proces – det overordnede begreb eller princip, der definerer og værdisætter de øvrige komponenter. Disse forstås derved ikke som komponenter, men som funktioner af det overordnede princip. Det er fredsprocessen, der er det samlende princip, og de øvrige områders værdi ses i forhold til denne. På trods af at Magis anvender en analytisk komponentmodel, hvor komponenterne fremstår som forudsætninger for opbygningen af community resiliens, er der alligevel et samlende mål for samarbejdet mellem komponenterne, nemlig community kapital. Dette er den samlende bevægelse i et lokalsamfund, som både Magis og deklARATIONEN om Space for Peace beskriver, nemlig at værdsætte det fælles, den gensidige respekt og samarbejdet, men det beskrives som henholdsvis kapital og religiøs tro på en overordnet guddom. Om det er hengivenheden til en guddom eller til en kapital, der er forklaring og mål i fredsopbygning og skabelsen af social resiliens, gør en stor forskel indholdsmæssigt, men i begge tilfælde er der tale om en henvisning til et overordnet begreb, der er større end de involverede mennesker selv.

Mik Meyer og Villadsen skriver i en parafrase over Foucault, at “den moderne styring hviler altid på viden, som normalt hentes i videnskaberne, hvorved en uadskillelig forbindelse mellem styring og viden er installeret” (2009, p. 21). Det er helt klart, at Space for Peace ikke hviler på viden i den forstand. Det er ikke evidensbaseret i form af at være bygget på tidligere undersøgelser og slet ikke ved at have en kontrolgruppe og udledninger af teori på det grundlag. Space for Peace er bygget på en vilje til at skabe fred – og finder begrundelsen for denne fred i hengivenhed til en guddoms påbud og ønsker. Det er bemærkelsesværdigt, at guddommes krav om godhed og gensidig respekt fører til værdsættelse af diversitet, og at man finder selve begrundelsen for fællesskab i respekten for diversiteten. Uden diversitet, ingen gensidig respekt, da alt da ville være det samme allerede i udgangspunktet.

Magis' teori kan anvendes til at forstå den balance mellem menneskelige, kulturelle, økonomiske og politiske ressourcer, der har været med til at skabe Space for Peace, men den har svært ved at begrebsætte den særlige rolle, som religionen spiller i dette. Derved kan den i sin abstraktion – og i øvrigt ved at opstille kapital akkumulation som det væsentligste princip i opbygningen af community resiliens – komme til at negligere betydningen af den fortælling, som den lokale befolkning selv skaber om fredsopbygningen. Derved kan den potentielt komme til at sætte befolkningens egen forståelse ud af kraft og vil på den måde ikke understøtte dens fortælling om at være i

kontrol i fredsopbygningen. Det er selvfølgelig ikke intentionen i Magis' teori, er vi sikre på, men det kunne blive en mulig konsekvens i forsøget på at lave en overordnet teori om opbygningen af community resiliens. De lokale i Space for Peace har deres egen teori – og denne er i sig selv med til at skabe og vedligeholde freden.

4.2. Individuel resiliens som en funktion af den social-økologiske kontekst

I Space for Peace-opfattelsen af fred som en bevidsthedstilstand, der er kollektiv og individuel på én gang, ses det, at det kollektive og det individuelle ikke opfattes som de to overkategorier, der tages afsæt i. I stedet er det freden og det at være i en bevidsthedstilstand af fred, der tages udgangspunkt i. Det kollektive og det individuelle kan gå ind og ud af denne bevidsthed og er derved ikke at forstå som to absolut adskilte kategorier, men derimod som sammenvævede på variable måder på forskellige tidspunkter i fredsprocessen. Det er samtidig vigtigt, at fredsprocessen, som ses som en bevidsthedstilstand, omfatter en helhed af spirituelle, diskursive, sociale og materielle processer – uden at disse skarpt kan adskilles som begreber, idet de ses som vævet ind i hinanden.

Ideen om, at det individuelle og det kollektive er vævet sammen, findes også i social-økologiske teorier om resiliens. I denne teori, der mest tydeligt er formuleret af Ungar (2012), er resiliens nødvendigvis kontekstuel, fordi den altid involverer tilstedeværelsen af risiko. Resiliens er jo netop at kunne nå sine mål på trods af modgang og udfordringer i livet. Det er ikke en abstrakt evne, men altid en måde at forholde sig på i en bestemt kontekst af modgang og vanskeligheder. Derfor er denne forholden sig altid relateret til bestemte modgange og muligheder. Resiliens er altid en del af en social, fysisk og historisk økologi.

Til at gøre rede for den kompleksitet, der ligger i den social-økologiske tilgang til resiliens, bruger Ungar Lewins klassiske socialpsykologiske ligning og udvider den til:

$$R_{B(1,2,3,\dots)} = \frac{f(P_{SC}, E)}{(O_{Av}, O_{Ac})(M)} \quad (\text{Ungar, 2012, p. 19}).$$

Ligningen beskriver resiliens i en kontekst med modgang. RB referer til resiliens som observerbar adfærd. Adfærden er synlig og kan måles eller observeres, såsom deltagelse i fx fredsskoler og beskrivelser af eget selvværd. Ungar skriver, at det gennem forløbsundersøgelser er blevet vist, at denne adfærd er midlertidig, idet den ændrer sig over tid ved at tilpasses til konteksten ud fra de ressourcer, der er til rådighed. Der vil dermed være forskellige "windows of opportunity" for et barn i løbet af dets udvikling, og disse kan bidrage til barnets muligheder for at mestre modgang og vanskeligheder

(Ungar, 2012). Resiliens er en funktion af personen (P) og dennes styrker og udfordringer/svagheder (SC). Ungar henviser til studier, der viser, at resiliens opstår som en balance mellem styrker og svagheder. Disse kommer til udtryk inden for en økologi (E). Ungar benævner dette økologi i stedet for omgivelser, idet han opfatter begrebet 'omgivelser' som udtryk for en diskurs, hvor omgivelserne er et objekt, der kan bruges, udnyttes og ødelægges, mens et økologisk system inkluderer helheden og ikke er 'udenfor', men er et system, som vi er en del af.

I ligningen repræsenterer (O) de muligheder, der omgiver individet. Mulighedsstrukturen er en kvalitet ved den sociale og fysiske økologi og derfor ikke individets. Mulighederne former individets udviklingsbaner ved at stille ressourcer til rådighed (AV) og gøre dem tilgængelige (AC). De mulighedsstrukturer, der omgiver et individ, vil forme individets kapacitet til at være resiliens i modgang. Stedet for forandring, dvs. at bruge mulighederne, ligger i den sociale og fysiske økologi, som former udviklingsvejene for individets adfærd. Dermed er det vigtigt at opbygge konstruktive relationer, der stiller brugbar støtte til rådighed (AV), og som er tilgængelige (AC). Betydningen af en mulighed kan kun forstås ud fra den kontekst, hvori den opstår, samt de styrker og udfordringer, individet bidrager med. Det sidste element i ligningen er (M), som står for meningssystemer, som individet og dets netværk anvender til at forstå deres liv med. Disse meningssystemer danner baggrund for de valg og beslutninger, som individet foretager.

Ungars sociale økologi giver en interaktionel, kontekstuel (inklusive det fysiske miljø) og kulturel teori om resiliens. Denne teori opererer ikke med en simpel modstilling af individuelle egenskaber og omgivelsesfaktorer, men viser, hvorledes disse opstår som vævet ind i hinanden i en fortsat proces. Resiliens skabes og vedligeholdes i denne proces.

Teorien rummer dermed en decentrering af det individuelle som kernen i resiliens og ser i stedet resiliens som en særlig udformning af et økologisk system.

Hvis vi sammenligner denne teori med den opfattelse af fredsopbygning, der er i Space for Peace, så ser vi et grundlæggende lighedspunkt, nemlig at det individuelle indgår som et element i en større kontekst – et system, der er formet omkring spirituelle, diskursive, sociale og materielle processer og genstande (såsom ord, grammatik, råvarer, bygninger, infrastruktur, etc.). Ideen om, at det fælles skabes gennem religionen, kan i Ungars teori ses som en del af de kulturelle meningssystemer, men derved sker der en omformning af den betydning, som netop fællesheden igennem religionen har i den forståelse, som befolkningen i Space for Peace giver udtryk for i deklARATIONEN. Forskellen er igen nok, at Ungar – som Magis – forsøger at lave en overordnet teori om og analysemodel for resiliens. Derved bliver den lokale teori i Space for Peace-deklARATIONEN blot ét udtryk for en overordnet teori. Men det interessante i Space for Peace er netop respekten for diversiteten, hvilket betyder, at man vil samles i den gensidige respekt og ud fra fælles

værdier, men uden at ophøje én forståelse til at være den højeste. Det betyder ikke en teoretisk pluralisme, men snarere at enhver teori eller forståelse vurderes ud fra sin styrke til at skabe fred. Det er lige netop derved, at deklARATIONEN både er inkluderende og respektfuld, samtidig med at den rummer en konsensus, der konsekvent fastholder, at en god teori eller forståelse er én, der i sig selv bidrager til at skabe fred.

Magis' og Ungars teorier er gode og velunderbyggede teorier om social resiliens som en balance mellem en lang række faktorer i et system samt om det individuelle og det fælles som sammenvævede snarere end som adskilte analysekategorier. På den måde samstemmer de i høj grad med forståelsen i Space for Peace. Forskellen er, at de bygger på en komponent teori, som de søger at overkomme og formulere som sammenhængende, økologiske systemer, mens Space for Peace-deklARATIONEN søger at beskrive dele af en helhed, der ses som sammenhængende i udgangspunktet. Det er to veje til den samme helheds- og systemorienterede forståelse, men pga. deres forskellige udgangspunkter bliver målet i Magis' og Ungars teorier at samle komponenter i en dynamisk helhed, mens målet i deklARATIONEN bliver at åbne for diversiteten inden for en allerede formueret helhedsbaseret systemforståelse.

I alle de tre teorier er den sociale læring en forandringsproces i hele det social-økologiske system. Der er i deklARATIONEN ikke tale om, at guddommen forandrer sig, men om at hele systemet retter sig ind mod denne som en værdsættelse i praksis.¹⁰

5. Konklusion

Fredsopbygningen i Space for Peace kan beskrives som en social læring, der omfatter forandring i et social-økologisk system, der rummer spirituelle, diskursive, sociale og materielle forandringsprocesser i en sammenhængende bevægelse. Det sociale i læringen er således blot en del af en læringsproces, der omfatter en bevægelse i et helt system. Fredsopbygningen sker gennem en fortsat læring, der bringer folk sammen i en kollektiv forståelse gennem fælles reference til religion. Fredsopbygningen sker gennem genopbygning af lokalsamfundets institutioner, produktionsprocesser og sociale netværk.

Freden styrker samfundet, idet den fremmer social og individuel resiliens, som de defineres og beskrives i Magis' og Ungars teorier – nemlig som en del af et social-økologisk system. Dette system har også en intentionel side, idet befolkningens fælles bevidsthed om at ville freden udgør en vigtig del af systemets kraft til at forandre sig.

10 I liberationsteologien i Mellemamerika er dette blevet udtrykt ved at sige, at den bedste måde at ære Gud på er at være god mod sine medmennesker.

Det særlige ved fredsopbygningen er, at det fælles opstår som en respekt for diversiteten.

REFERENCER

- Anasarias, E., & Berliner, P. (2009). Human Rights and Peacebuilding. In J. de Rivera (Ed.), *Handbook of Peacebuilding*. New York: Springer Press.
- Anasarias, E., Mikkelsen, E. N., Berliner, P., & Ianev, P. (2007). Development of Practice. Moving from a curative approach to a comprehensive community-based response to survivors of armed conflict – the case of the Balay Rehabilitation Centre in the Philippines. *Community, Work & Family*, 10 (3), 357-369.
- Berliner, P. (2006). Demokrati og psykologi. *Psyke & Logos*, 27 (1), 5-30.
- Berliner, P. (2005). *Community psykologi*. In K. Frandsen & T. Koester (Eds.), *Introduktion til Psykologien*. København: Frydenlund Grafisk.
- Berliner, P., Anasarias, E., & de Casas Soberón (2010). Religious Diversity as Peacebuilding – the Space for Peace. *Journal of Religion, Conflict, and Peace*. Vol. 4. Retrieved 28.7. 2011 from: <http://www.religionconflictpeace.org/node/79>
- Berliner, P., Radics, G. B., Pulmano, N. B., Kjaerulf, F., & Anasarias, E. A. (2009). Community Narratives of Social Trauma: A Case study of a Sitio in Mindanao. *Psyke & Logos*, 30 (1), 153-177.
- Berliner, P., & Mikkelsen, E. N. (2006). Serving the Psychosocial Needs of Survivors of Torture and Organized Violence. In G. Reyes & J. Jacobs (Eds.), *Handbook of Disaster Management*. Praeger Publishers.
- Berliner, P., & de Casas Soberón, E. (2011). Inklusion i foranderlige fællesskaber – et community psykologisk perspektiv. *Pædagogisk Psykologisk Tidsskrift*, 48 (3), 289-295.
- Deleuze, G. (2006). *Foucault*. København: Det lille Forlag.
- Freud, Sigmund (1921/1976): Massepsykologi og jeg-analyse. I *Metapsykologi* bd. 2. København: Hans Reitzels Forlag.
- Magis, K. (2010). Community resilience: An indicator of social sustainability. *Society & Natural Resources*, 23 (5).
- Mik-Meyer, N., & Villadsen, K. (2009). *Magtens former – sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Rodil, B. R. (2003). A story of Mindanao and Sulu in question and answers. Davao: Mincode.
- Sycip, L., Asis, M., & Luna, E. (2000). *The Measurement of Filipino Well-Being*. QC: UP CIDS-PST.
- Ungar, M. (2012). Social Ecologies and Their Contribution to Resilience. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience* (pp. 13-31). New York: Springer.